

ritto, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 1946, 349, propracovaněji a v kontextu současných diskusí o Niqintově listině pak Julien Roche, *Une Église cathare: L'évêché du Carcassès (Carcassonne – Béziers – Narbonne)*, Cahors: L'Hydre 2005, 246-247).

Knihy ponechává mnoho závažných otázek otevřených. Zejména nepředkládá žádné ucelené stanovisko k nejradikálnějšímu proudu bádání, jenž upírá pojmu katarství, v plurálu či nikoli, jakoukoli oprávněnost (M. G. Pegg, J. Chiffolleau, J. Théry...). Také nastoluje (byť neregistruje) nový genealogický problém: zdůrazňuje provázanosti údajného katarství s teologickými debatami v západním křesťanství a s rozvojem škol a školské filosofie je jistě podnětné, ale nejde přísně vzato o novou, byť „rozptýlenou“ formu genealogie? Pokud ano, máme co do činění se dvěma konkurenčními genealogiemi: je „disidence řečená katarská“ dítětem bogomilských misionářů, nebo dítětem scholastických teologických debat? Je skutečně snazší vybudovat přesvědčivou vazbu představ konkrétního katarského kazatele či textu k Abélardovi než kupříkladu k bogomilskému učiteli Basileiovi? Nečeká nás v posledku zjištění, že takováto kontextualizace je spíše ideologicky přijatelnější pro současné nekritičtější badatele, než že by byla skutečně podložena soudržnější argumentací? Autorka si takovéto nejobecnější teoretické otázky neklade.

Les catharismes Pilar Jiménezzové Sanchezové patří ke knihám, na které neodpoví jedna recenze, nýbrž které se stanou na dlouhá léta předmětem diskusí a zdrojem podnětů. Jde možná o první knihu, kterou lze co do šíře tematického a teoretického záberu srovnat s dílem Jeana Duvernoya ze 70. let 20. století (Jean Duvernoy, *Le catharisme I: La religion des cathares*, Toulouse: Privat 1976; id., *Le catharisme II: L'histoire des cathares*, Toulouse: Privat 1979). Kniha přináší nový, kritický, poměrně důsledný model celého „katarského problému“, ale zároveň se neomezuje na dekonstrukcionistické slogany a nevypovídá se s prameny oblíbeným a laciným univerzálním klíčem – poukazem na jejich ideologické pozadí. Skrývá tak v sobě potenciál

nového badatelského konsensu v nyní poněkud rozbouřeném a precitlivějším studiu katarství a jistě se stane vzorem a osnovou pro další výzkumy a reinterpretace.

DAVID ZBÍRAL

Hugh McLeod, Sekularizace v západní Evropě (1848-1914),

**Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, 367 s.
ISBN 978-80-7325-161-1.**

V roce 2008 vydalo brněnské Centrum pro studium demokracie a kultury ve své edici *Dějiny a kultura* knihu *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Jejím autorem je Hugh McLeod, profesor církevních dějin na Univerzitě v Birminghamu.

Již v „Úvodu“ (s. 9-36) autor zdůrazňuje, že předmětem jeho zájmu je sekularizace evropské společnosti, a nikoli sekularizace evropského myšlení, o jejímž průběhu a důsledcích byla sepsána rozsáhlá literatura. Změnami v náboženském myšlení 19. století a náboženskými důsledky vývoje filosofie a vědy se McLeod podle svých slov zabývá, jen pokud se dotýkají náboženského přesvědčení a praktik lidových mas nebo vztahu mezi náboženstvím a veřejnými institucemi. Důležitější je podle mého názoru druhý předpoklad, kdy McLeod jasně deklaruje svůj pohled na sekularizaci jakožto otázku, která má být zodpovězena doklady, spíše než jako předem přijatý závěr (s. 19-20). Poukazuje na to, že západoevropské společnosti sice v 19. století prošly významným stupněm sekularizace, ale míra, chronologie a příčiny této sekularizace zůstávají nejasné. Stále je potřeba mít na paměti rozdílnost jednotlivých zemí a různých sociálních prostředí. Jasně se zde autor vymezuje proti předpokladům, že sekularizace je souvislý „proces“, který je poháněn stejnými silami a pohybuje se jedním směrem. Přiklání se k názoru, že zasahovala rozdílné oblasti

života z různých důvodů a ve velmi proměnlivé míře. Průběh sekularizace je podle něj pouze jedním způsobem, jak vyprávět „příběh náboženství“ v západní Evropě let 1848-1914. Až po přečtení celé knihy lze pochopit řadu důvodů, proč autor na čestné místo mezi těmito příběhy klade spíše pluralismus než sekularizaci.

V první kapitole s názvem „1848“ (s. 43-65) autor reflektuje význam tohoto revolučního roku, a to nejen pro následující dějiny náboženství v Evropě, ale i pro další související procesy ve společnostech. Podle jeho názoru události tohoto roku u různých míře posílily spojení církví s politickým konzervatismem a urychlily tendence k sekularnosti levice, což pro srovnání vykresluje na rozdílné situaci ve Francii, Německu a Anglii. Náboženství tím sice neztratilo na politické důležitosti, ale francouzská a německá společnost se staly podstatně sekulárnějšími. K tomuto konstatování McLeoda vede nejen analýza volebních výsledků a programů politických stran, ale i jazyka používaného v tomto období aktéry veřejného života (s. 54).

Následující kapitola „Instituce“ (s. 67-103) si detailně všímá role náboženství ve veřejných institucích. Děje se tak skrze komparaci mezi „systematickou sekularizací“, kterou prosazovali jednotlivé francouzské vlády od 90. let 19. století, směřováním k pozvolné a nesystematické institucionalizaci v Anglii a nakonec významnou rolí ve veřejné sféře, kterou si podržely církve v Německu až do pádu monarchie v roce 1918 (s. 70). Podle McLeoda měla rozdílná rovnováha moci mezi různými sociálními třídami, politickými stranami a náboženskými komunitami v těchto třech zemích za následek velmi odlišné vztahy mezi církví a státem. To jej vede ke konstatování, že v 19. století existovaly enormní rozpory ve vzorcích náboženského vývoje v různých částech společnosti. Sekularizace byla aktivně prosazována určitými sociálními skupinami, kdežto jiné ji odmítaly (s. 97).

Ve třetí kapitole „Skupiny udávající tempo“ (s. 105-172) se autor snaží čtenáři vykreslit složitou otázku, které společenské skupiny podporovaly politiku sekularizace nejvíce a jaké důvody je k tomu vedly.

McLeod rekonstruuje obraz tradičního postavení aristokracie v Německu, Francii a Anglii s tím, že poukazuje na její obvykle těsné spojení s konkrétní církví. Domnívá se, že velice trefně je autorovo konstatování, že se tak stávalo bez ohledu na osobní přesvědčení jednotlivců (s. 105). V protikladu k této společenské vrstvě stojí tzv. „nové elity“, rekrutované většinou z liberální střední buržoazie, které byly výrazně antiklerikální. Byla to ale stále sílicí městská dělnická třída, která se obecně církvím nejvíce odcizovala. Autorovi se nicméně podle mého názoru podařilo dokázat, že její otevřenost k nenáboženským představám a její postoje k sekularizační politice byly proměnlivé.

Následující kapitoly s názvy „Víra“ (s. 173-198) a „Návštěvnost bohoslužeb“ (s. 199-250) postupně přesouvají pozornost čtenáře od veřejných institucí na trendy ve víře a v pestré náboženské praxi jednotlivců. Na vzorku Francie, Německa a Anglie autor sleduje podíl obyvatel chodících do kostela či kaple nebo k přijímání. Právě zde lze nalézt nejviditelnější doklady sekularizace v tomto období. McLeod se zde snaží dokázat následující hypotézu: tím, jak slably vnější tlaky k náboženské konformitě a jak se stávala dostupná stále širší škála věroučných systémů, projevil se jasný trend k většímu náboženskému individualismu (s. 189). Mezi konkurenční světonázory lze mimo jiné zařadit i světonázor „politický“ s jeho dopadem na dělnickou třídu a „vědecký“, ovlivňující široké vrstvy vzdělané střední třídy. Autor se dále domnívá, že víra i náboženská praxe se stávaly stále více záležitostí osobní volby a odpovědnosti a přijímaly výrazně rozmanité podoby. Převládajícím trendem nebylo odmítnutí starších věr, ale určitá míra eklekticismu a přizpůsobování staršího novému – ale i naopak. Autor zde poukazuje na jeden dle mého názoru velmi důležitý fakt: časová posloupnost a okolnosti těchto změn se v jednotlivých zkoumaných částech Evropy výrazně liší (s. 206-211). Do jisté míry lze pak tuto různorodost aplikovat i na členy rozdílných náboženských konfesí.

V šesté kapitole s názvem „Identita“ (s. 251-285) McLeod načrtává jednotlivé verze národní historie a identity na konci

19. století. Vedle sekularismu, nacionalismu a politických forem postihuje i verze, jež nadále vyrůstaly z náboženských kořenů. V Anglii se jedná o protestantismus šířený z kazatelů, na školách, v tisku a v jednotlivých interpretacích dějin. Vedle podobné tradice existovala v Německu také soupeřící katolická verze národní historie a identity, k níž se přikláněla většina místních katolíků. Ve Francii byly dvě verze identity odděleny ostřeji a mnohými (ale ne všemi) byly tradičně chápány jako vzájemně neslučitelné. Jedni viděli ve své zemi „nejstarší dceru církve“, kdežto ti druzí šířili pomocí univerzit a státního školství myšlenky „svobody, rovnosti a bratrství“ (s. 278). Tento oddíl knihy je jedním z mnoha příkladů autorova přístupu ke zkoumaným skutečnostem. Klade důraz na neustálou potřebu sledovat veškeré informace oproti snaze končící většinou ve zkratkovité paušalizaci, která je mnohými vědci považována za dostačující přechod na „zobecnující“ rovinu. Právě podobné závěry na poli výzkumu sekularizace vedly k razantním obecným závěrům, které nakonec neodpovídaly skutečnosti a následujícímu vývoji. Zodpovězení otázky, zda se i v tomto projevuje McLeodovo historické zpracování látky vycházející ze sociologických diskuzí, již nechám na čtenáři samotném.

V sedmé kapitole s titulem „Náboženství a lidová kultura“ (s. 287-315) klade McLeod větší důraz na kontinuitu sledovaných fenoménů, která převažovala v období do první světové války. V této části knihy poprvé narazíme na příznak problém zdrojů informací, neboť pro mnohé části západní Evropy té doby nebyly provedeny detailní studie. Mezi zpracované lokality patří například oblast jižního Londýna nebo průmyslové střední Anglie. Autor zde sleduje dvě základní linie. Za prvé je to úloha žen v předávání různých forem „lidové“ víry nastupující generacím, což je námět, který se objevuje již ve třetí kapitole. V návaznosti na toto téma autor poukazuje na to, že mnoho mužů takovou formu víry pokládalo za ženskou záležitost bez toho, aby ji zpochybňovali. To osobně považují za důležité pro výzkum lidové religiozity v následujících obdobích. Za druhé je to prosazování racio-

nalismu a kultu vědy ve školských systémech a programech radikálních politických stran. S tím souvisí i upadající autorita duchovenstva spolu se snižující se znalostí křesťanských doktrín a rituálů. McLeod však namítá, že změna přicházela jen velmi postupně, a není možné proto zveličovat vliv racionalistických způsobů uvažování (s. 310).

Poslední, krátká kapitola s názvem „1914“ (s. 317-328) je věnována různým dimenzím náboženských změn, které lze vysledovat v reakcích Angličanů, Francouzů a Němců na vypuknutí první světové války. Krize se totiž podle McLeoda ukázala jako období, ve kterém se mnozí lidé, kteří do kostela chodili jen výjimečně a o křesťanských doktrínách měli malé povědomí, navraceli k celé řadě křesťanských myšlenek a symbolů, jež v „normálních“ dobách zpravidla nijak nevyužívali. Jinými slovy, nárůst počtu praktikujících věřících v některých částech Německa a Francie v počáteční fázi války poukazuje na to, že vedle hluboce věřících lidí a zásadových ateistů zde bylo stále velké množství těch, jejichž náboženský život měl nahodilejší charakter (s. 322). Nejednoznačný dopad války na sekularizaci náboženského přesvědčení obyvatel západní Evropy autor vykresluje na dvou souborech otázek. Nejprve se jedná o záležitost vztahu mezi Bohem a zlem nebo předpokladu, že na lidstvo díky vědě čeká jen budoucnost neustálého pokroku. Na druhé straně mohly během války pozbyt na důležitosti otázky náboženské identity, neboť muže na frontách obecně spojovala spíše společná národnost nebo (ve francouzském případě) obrana „posvátné“ půdy vlasti (s. 325).

Autor se ve své práci opírá o bohatou základnu pramenného materiálu. S odkazy na zajímavé studie se zájemce setká i v poznámkách, které jsou zařazeny zvlášť za jednotlivé kapitoly. Ty jsou ve většině případů zakončeny krátkým závěrem, takže odborný i laický čtenář jistě ocení kompaktnost textu. Uznání si zaslouží zdařilý překlad do češtiny z pera Jany a Jiřího Ogrockých a jazyková korektura Veroniky Ptáčkové. Jedna z drobností, jež může některé čtenáře rušit, je používání označení „mnich“ nebo „jeptiška“ (např. s. 9, 28, 75, 129, 153, 257, 332

atd.) pro členy různorodých řeholních společenství. Je to záležitost, která se již objevila v překladu McLeodovy knihy *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007) od Tomáše Suchomela pod jazykovou korekturou Aleny Němcové. Co se týče úpravy a formální stránky, překlepy (např. „vztah církve a sátu“, s. 22; rok 1975 místo roku 1875, s. 221) či uvozovkami neukončené citace (např. s. 20) v knize nalezneme jen v minimální míře. Závěrem lze tedy konstatovat, že brněnské Centrum pro studium demokracie a kultury pokračuje dalším zajímavým titulem ve své bohaté vydavatelské činnosti.

MARTIN KLAPETEK

**Lubomír Ondračka (ed.),
Mé zlaté Bengálsko:
Studie k bengálskému
náboženství a kultuře věno-
vané Haně Preinhaelterové
k jejím sedmdesátinám,**

**Praha: Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze
– ExOriente 2008, 269 s.
ISBN 978-80-7308-248-2,
978-80-904246-2-3.**

Velká vydavatelství jako indická větev Oxford University Press často vydávají monotematické sborníky zaměřené na konkrétní otázky z oblasti sociologie, antropologie, dějin či ekonomie Indie. Pro čtenáře z řad odborníků i studentů jsou takové sborníky velice cenné. Jejich předností je především to, že v jednom svazku obvykle zveřejňují soubor zásadních příspěvků k vybranému tématu a mnohdy tak reprezentativním způsobem shrnují stav bádání. Často jsou sebrané příspěvky novými vydáními významných časopiseckých studií, které jsou jinak rozptýlené v řadě obtížně dostupných perio-

dik. Obvykle také rozebírají zvolené téma z rozličných úhlů pohledu, někdy i z hlediska různých vědních oborů, takže z nich celkový obraz tématu vystupuje velice plasticky. Texty jsou navíc jen zřídka popisné, většinou se naopak jedná o teoreticky cenné případové studie. I v důsledku toho jsou ale co do pokrytí tématu ve sbornících (ve srovnání s monografiemi nebo přehledovými příručkami) zjevné mezery. To není nutno hodnotit negativně; skutečnost, že nevytváří iluzi toho, že v určitých oblastech disponujeme úplnými informacemi, je zejména z pedagogického hlediska naopak velmi prospěšná. Sborník na jedné straně lépe než přehledové učebnice smiřují studenty s tím, že věda není kanonické vědění, ale spíše vhodné kladení otázek a řešení problémů, na straně druhé jsou teoreticky nosné studie těchto sborníků schopné uvádět je do vědecké práce a poskytovat inspirace pro to, jak odborně vědecké texty psát. Při tom předkládají širší obraz tématu než úzce zaměřené monografie.

V češtině takové sborníky zaměřené na témata sociologie, antropologie, dějin a ekonomie Indie nevycházejí. Důvod je zřejmý: žádné české vydavatelství není s to dát dohromady potřebný mezinárodní autorský kolektiv. Avšak jeden zajímavý sborník věnující se různým aspektům indické kultury a náboženství a zaměřený konkrétně na oblast Bengálska nedávno vyšel ve spolupráci vydavatelství ExOriente a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Práce v něm zveřejněné spojují dvě věci: věnování k narozeninám významné české bengalisticke Haně Preinhaelterové a, jak napovídá název, láska k Bengálsku. Autory příspěvků jsou z větší části stávající a z menší části bývalí studenti bengalistiky na FF UK.

Sborník není skutečně monotematický v tomtéž smyslu jako zmíněné sborníky oxfordské. Klíčová slova z jeho názvu – „Bengálsko“, „náboženství“ a „kultura“ – vymezují přece jen pole mnohem širší, než aby mohlo jít o badatelské téma pro skutečně monotematický sborník. I tak se ovšem jedná o práci v českém kontextu ojedinělou. Nejde jen o to, že studentské práce jen zřídka vycházejí v knižní podobě. Jde i o zaměření příspěvků. Je-li indologickému bádání